

A „harmadik út”

FIZEL NATASA

SZTE JGYPK

Németh András és Ehrenhard Skiera (szerk, 2018): *Rejtett történetek – Az életreform-mozgalmak és a művészetek*. Múcsarnok, Budapest.

2018. október 6-án nyitotta meg kapuit a Múcsarnokban a *Rejtett történetek – Az életreform-mozgalmak és a művészetek* című kiállítás, amely 2019. január 20-áig fogadta a látogatókat. A kiállítás a Múcsarnok és az ELTE PPK Neveléstudományi Intézet Történeti, Elméleti és Összehasonlító Pedagógiai Kutatócsoport valamint az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola együttműködésével jött létre.

A kiállítást Pressing Lajos pszichológus, buddhista tanító, mesekutató nyitotta meg, aki így foglalta össze a kiállítás témáját: „A tárlat a 19. század utolsó harmadától világszerte kibontakozó, a közép-európai országokban is virágzó életreform-mozgalmat, illetve annak a korabeli művészetekre gyakorolt hatását mutatja be. Az elnevezés (*Lebensreform*, *life-style reform*) azoknak a „*fin de siècle*” időszakában virágkorukat élő modernizációkritikai mozgalmaknak a nemzetközi összefoglaló elnevezése, amelyek közös jellemzője a természethez való visszatérés, az öngyógyítás, valamint az elvesztett kozmikus teljesség és a spiritualitás keresése. Ezek a mozgalmak (a kertváros-építő, földreform-, antialkoholista, továbbá vegetáriánus, természetgyógyászati, testkultúra-, illetve az ezekhez kapcsolódó különböző új vallásos, társadalomreformer és művészeti törekvések) ember és természet, ember és munka, ember és Isten kapcsolatát a „menekülés a városból” civilizációkritikai jelszavával összehangoló, sokszínű, gyakran egymással is vitázó együttesét alkotják. (...) A Monarchia nagyvárosaiban – Bécsben, Prágában és Budapesten – ekkoriban megjelenő új értelmiség neves képviselői, fiatal írók, képzőművészek, zeneszerzők, filozófusok, természet- és társadalomtudósok gyakran maguk is követői, sőt terjesztői a korabeli divatos önreformtörekvéseknek, a vegetariánusnak, a természetgyógyászatnak, a testkultúra-mozgalomnak és az azokhoz kapcsolódó különböző ezoterikus, gnosztikus üdvtanoknak és társadalmi utópiáknak. Ebből kiindulva, a mozgalom különböző irányzatainak bemutatása mellett a kiállítás kitekint a kor alkotóművészeinek az életreform-mozgalmakhoz fűződő „rejtett”, eddig részben feltáratlan kapcsolatára is: egyrészt az irányzatok különféle közösségeiben, illetve szellemi, vallási, spirituális, társadalmi reformmozgalmaiban betöltött aktív szerepükre, másrészt az innen érkező hatásra, amely műveikben, életmódjukban és világfelfogásukban is megnyilvánult. A Múcsarnok kiállítása a magyar közönség előtt eddig rejtett történeteket tár fel.”¹

További kuriózum, hogy a kiállítás nyolc alkalommal exkluzív tárlatvezetéssel is megtekinthető volt. A tárlatvezetők a művészeti és a tudományos élet

¹<http://mucsarnok.hu/kiallitasok/kiallitasok.php?mid=YnvqFLjsiAaZrxn0yTD0IJ>, 2019. 05. 07.

jeles képviselői közül kerültek ki. Vásáry Tamás Kossuth-díjas zongoraművész, karmester, Mujdricza Péter építész, művészeti író, Sári László József Attila-díjas tibetológus, író, műfordító, Földiné Irtl Melinda okleveles buddhista jóga és buddhista tanító, Földi Tamás zenész, Tóth Szabolcs szitárművész, Boreczky Ágnes professor emerita, Pukánszky Béla egyetemi tanár, MTA doktor, Vincze Beatrix egyetemi adjunktus, valamint Nádor Judit Keya képzőművész sajátos nézőpontjain keresztül megtekintve a kiállítást a látogatók a tárlat további dimenzióit is felfedezhették.

A kiállítás ugyan időszaki volt, de a látogatók maradandó élményein túl kézzel fogható alkotás is született a tárlat kapcsán. A Múcsarnok gondozásában megjelent, a Bán András és Szegő György által szerkesztett, a MUCSARNOK.HU könyvsorozat negyedik köteteként napvilágot látott reprezentatív könyv mind formai, mind tartalmi minőségét illetően méltó emléket állít a kiállításnak, ugyanakkor jelentősen túl is mutat azon. Az olajzöld színű kötet rendhagyó 17x21 cm-es formátuma, a lapszélek színezése már első ránézésre is figyelemfelkeltő, hívogató. Belelapozva a gyönyörűen illusztrált, számtalan plakáttal, fotóval, grafikával kiegészített tartalmas kötetbe elsőként Szegő György, a Múcsarnok művészeti igazgatójának bevezető gondolatait olvashatjuk, amelyekben a szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy hogyan lépett a modern kor művésze a filozófus, a teológus, a próféta szerepkörébe? A válasz pedig egyértelmű: szabadságvágya predesztinálta erre.

Szegő előszóként is értelmezhető tanulmánya után a kötet legnagyobb lélegzetvételű, a témát áttekintő tanulmánya következik Németh András, az ELTE egyetemi tanára és Ehrenhard Skiera a Flensburgi Egyetem professzora tollából Az életreform múltja és jelene címmel. A tanulmány az első oldalakon az életreform törekvések társadalomtörténeti háttérével, előzményeivel, főbb szellemi forrásaival ismerteti meg az olvasót. A nyugati civilizáció „kóros állapotára” orvosságot kereső mozgalmakat kétarcúság jellemzi – írja a szerzőpáros –, hiszen sokszor összefonódva, egyidőben van jelen a haladást dicsőítő, valamint a fejlődés árnyoldalait kritikai hangon elutasító, annak feloldására utópisztikus megoldásokat kereső retorika. Az előzmények feltárása után az olvasó megismerheti az életreform, mint fogalom értelmezési lehetőségeit és főbb irányzatait. Fidusnak, a német ifjúsági és életreform-mozgalom nagy hatású képviselőjének egyik könyvillusztrációján keresztül irányítják tekintetünket a szerzők a könyv következő fejezetére, A „harmadik út evangéliumára”. Fidus képén ugyanis egy útkereszteződés látható, ahol egy hármás jelzőtábla mutat a jövő felé. Az egyik út, a kapitalizmus, egy tátongó szakadékba vezet. A másik, a kommunizmus, távolabb kanyarog, és elvész balra fent a felhők között. A harmadik út, a földreform (életreform), elvezet a kép jobb oldalán felkelő Nap felé. A következő fejezet azokat az eszméket sorolja fel, és mutatja be – spiritualitás, lelki akaraterő, a természet, mint „menekülési út”, az emberi test természetessége, valamint az ember megmentésére irányuló igyekezet –, amelyek egymással szoros kapcsolatban állva alkotják a „harmadik út” eszmerendszerét. Ezt követi

az életreform-mozgalmak tipológiájának, majd a mozgalomra jellemző szakrális építészeti törekvéseknek – templom, remetekunyhó, kertváros, kommuna – a bemutatása. A tanulmány második részében, folytatva az induktív megközelítést, az Osztrák-Magyar Monarchia életreform-törekvéseit ismerhetjük meg. A vegetarianizmus és a természetgyógyászat a 19. század utolsó harmadában megjelenő népszerűsítő folyóiratokon keresztül indult útjára, és ez az út a mozgalom két világháború közötti virágkoráig – Kosztolányi, Babits, Kodály és Bartók csatlakozásáig – vezetett. A kommunamozgalom Közép-Európában elsősorban művészkommunák formájában jelent meg, az első német művészpróféta, Wilhelm Diefenbach 1882-ben kezdte meg „térítő munkáját”. Hazánk legismertebb művészközössége az 1901 és 1921 között működő Gödöllői művésztelep volt. Az életreform alapeszméje, a spiritualitás a 19. század utolsó évtizedeiben a Monarchia nagyvárosaiban széles körben hódított. A teozófia képviselői 1909-ben Budapesten rendezték világkongresszusukat, amely nagyban hozzájárult a magyar teozófiai mozgalom legitimációjához. A tanulmány végéhez közeledve az életreformnak a századforduló művészeti, művelődési és pedagógiai reformjaira gyakorolt hatását mutatják be a szerzők, kiemelve, hogy a hazai életreform-törekvések recepciójára jellemző volt a nemzeti jelleg, kiemelkedő volt a népművészet szerepe. A magyar „reformvágy” tetten érhető a Magyar Társadalomtudományi Társaság 1901-es, a Teozófiai Társulat 1906-os megalakulásában, a Nyugat, a Huszadik Század elindításában. Batthyány Ervin bögötei magániskolája, a mozdulatművészeti iskolák megjelenése, a tanítóság Új Korszak és Népművelés című folyóirata mind-mind remek példái az életreformnak a pedagógia területére is begyűrűző hatására. A záró fejezetben kitekintést olvashatunk az intézményesülés folyamatának a két világháború közötti időszakban történt lépcsőfokairól, például a Sziget című könyvsorozat elindításáról és a Stemma társaság működéséről. Összességében a tanulmány részletes betekintést nyújt az életreform-mozgalom világába, és teszi mindezt gazdag jegyzetapparátussal, és gondosan válogatott illusztrációk sorával.

A kötet az áttekintő tanulmányon túl további tíz munkát tartalmaz. Boreczky Ágnes a mozdulatművészet területére vezet minket, Wolfgang R. Krabbe történészprofesszor tollából az életreform mozgalmak a korábbiaknál részletesebb történetét olvashatjuk, míg Kai Buchholz a designelmélet professzora az életreform fogalmi vezérmotívumait éri tetten primer források vizsgálatán keresztül. Thomas Zaunschirm a művészettörténet professzora az életreform építészetre gyakorolt hatását vizsgálja, Renate Ulmer, az Art Nouveau szakértője, az 1899-ben Ernst Ludwig hesseni nagyherceg által alapított darmstadti művésztelepet mutatja be, míg Klaus-Peter Arnold művészettörténész tanulmányán keresztül a Hellerauban felépített első német kertváros életébe nyerünk bepillantást. Gernot Böhme filozófiaprofesszor az 1901-ben a svájci Asconában létrehozott Monte Verità életreform-közösség életébe kalauzol minket, míg Hermann Müller Gusto Gräser, Hermann Hesse, és Gerhart Hauptmann művészpróféták hatásáról írt tanulmányt. Judith Baumgartner egyetemi oktató az Eden gyümölcsstermelő

kolóniát mutatja be, míg Hervet Doucet egyetemi oktató, Reinhard Farkas történész, Alan Nothnagle író, műfordító, Burkhard Pohl egyetemi oktató, Renate Wiggershaus író, valamint Kaat Wils történész professzor az életreform mozgalom nemzetközi kibontakozási folyamatait és nemzeti, regionális sajátosságait mutatja be.

A neves külföldi szerzők által a témában készített tanulmányok magyar fordításának (Balogh Brigitta és Vincze Beatrix munkái) megjelenése hiánypótló, az életreform-mozgalom korábban magyarul nem elérhető területeit hozza közelebb a magyar olvasóközönséghez.

A kötet végén Életreform kislexikon található Németh András és Ehrenhard Skiera szerkesztésében, amelyben fontos személyek, helyszínek, koncepciók, mozgalmak rövid ismertetése, leírása található meg, amely mind a téma érdeklődői, mind kutatói számára hiánypótló munka. A könyvet korabeli források és dokumentumok, versek, cikkek, plakátok, feljegyzések zárják, amelyek további információkkal szolgálnak az életreform-mozgalmak megértéséhez. A kötet nagy erénye a korábban említetteken túl, hogy mind az előzetes tudással nem rendelkező, mind a témában járatos olvasó számára érthető, és számtalan új információt, új megközelítést tartalmaz. Jelentősége a hazai életreform-kutatás területén óriási, megkerülhetetlen forrás a téma kutatói számára.